

4. Sámedikki jienastuslohu – muhtin mihtilmasvuodat ovdáneamis

Kevin Johansen, cand.polit., UiT / Universidad de Granada

4. Sámedikki jienastuslohu – muhtin mihtilmasvuodat ovdáneamis.....	1
Čoahkkáigeassu.....	1
4.1 Álggahus.....	2
4.1.1 Sámedikki jienastuslogu duogáš – historjá.....	2
4.1.2 Registreret jienastuslohkui – eavttut.....	3
4.1.3 Iešguđetlágan guovlojuogu válgabiiirriin – válgaortnet áiggiid mielde	4
4.2 Hástalusat gálduiguin.....	6
4.3 Jienastuslogu ovdáneapmi riikkaviidosaččat	6
4.4 Jienastuslogu ovdáneapmi válgabiriid ja suohkaniid dásis	9
4.4.1 Válgabiiredásis.....	9
4.4.2 Suohkandássi	10
4.5 Masa sáhttá jienastuslohu adnot?	15
4.6 Čoahkkáigeassu	16
4.7 Rávvagat.....	17
Gáldut.....	17

Čoahkkáigeassu

Dát artihkal lea Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea ovdánan dađistaga. Jienastuslogus beroštit lunddolaččat buohkat geain juoga man nu ládje lea dahkamuš sámi politikhkain dahje hálldašemiin.

Dat mielddisbuktá ahte oallugat sávvet beassat oaidnit jienastuslogu sisdoalu. Nu sáhttit oažžut buoret analysaid, oaidnit guvllolaš ovdánantreanddai, sápmelaččaid fárremiid birra ja nu ain. Jienastuslogus lea goitge leamaš okta ulbmil, namalassii ahte galgá leat regishtar geat sáhttet jienastit sámediggeválggas. Dan ulbmila ii sáhte dušše rievdadit, vaikko das vel livčče ge servodahkii ávki.

Sámedikki jienastuslohu lea jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989, ja dat lea proseanttaid mielde lassánan 2019 rádjái olles 229 proseanttain. Go nie hirbmadir lea lassánan, de dađistaga lasiha dat Sámediggái eambbo legitimitahtu. Romsa lea dat suohkan gos eanemus leat diedihan iežaset jienastuslohkui, ja Ávjobárri lea fas dat stuorimus válgabiire. Lea beroštahti oaidnit dan guvllolaš ovdáneami, go dađistaga eambbogat jienastuslogu miellahtuin orrot gávpogiin. Dat sáhtá mielddisbuktit ahte gáibidišgohtet eará politihka, dahje válljejeddiin šaddá eará strategalaš fokus.

Lea ain vejolašvuhta ahte jienastusloku lassána, ja danne lea lunndolaš ain lágidit kampánnjaid duollet dalle, earenoamážiid nuoraide ja vuosttaš geardde jienasteddiide.

Eavttut maiguin sáhtá beassat mielde Sámedikki jienastuslohkui leat álo digaštallon ja bohtet maid álo digaštallot. Lea áibbas dárbbašlaš ahte das leat muhtin eavttut, ja vaikko makkárin dál de šattaš dat eavttut, de muhtimiid mielas goitge leat dat boastut. Muhtumin sáhtá boahtit dan dillái ahte jienastuslogu lassáneapmi bisána, goas eanas sisadieđiheamit leat vuosttašgearddejienasteddiin, seammás go lunndolaččat njiedjá lohku. Dassázii lea vuos ain guhká.

4.1 Álggahus

4.1.1 Sámedikki jienastuslogu duogáš – historjá

Jienastuslogus lea measta seamma guhkes historjá go stáhtavuođđudusat, ja eatnasat leat gullan jienastuslogu birra earret eará juovlaeváŋgiljoma bokte. Politikhalaš jođiheaddjít leat historjjálaččat háliidan diehtit man ollu olbmuid sii sáhttet vearuhit ja gohččut soahtebálvalussii.¹ Odda áigges fas leat eará sivat manne lea dárbu diehtit man oallugiidda politihkkariin lea ovddasvástádus, sihke go guoská oahpahussii, dearvvašvuhtii ja eará surgiide.

Stáhtaide leat jienastuslogut leamaš ávkkálaččat. Ovttaskasolbmuide ii ges leat seamma lágje leamaš ovdamunni leat mielde jienastuslogus. Sámedikki jienastuslohu lea áibbas earálágan go ollu eará jienastuslogut, nugo stáhtaid jienastuslogut, dan dáfus go eavttuid bokte lea vuogatvuhta beassat leat mielde jienastuslogus ja nu maid jienastit sámediggeválggas.

Sámedikki jienastuslohu lea sierralágan eará jienastusloguid ektui dan dáfus go lea eaktodáhtolaš čálihit iežas jienastuslohkui, maid ferte dahkat jus galgá sáhttít jienastit sámediggeválggas. Sáhttet leat iešguđetlágan ákkát dieđihit iežas Sámedikki jienastuslohkui. Guokte dávjjimus ákka leat ahte beassá jienastit sámediggeválggas ja ahte čájeha sámi gullevašvuoda. Máŋggas leat geažuhan ahte Sámedikki jienastuslohu lea vuodđu Sámediggái.²

¹ Reason, suoidnemánui 2020

² Pettersen 2011; Pettersen 2017; Josefsen 2019

Mii eat diede man ollu sápmelaččat orrot Norggas. Árvvoštallamiid mielde lea ain unnitlohku sápmelaččain geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Sáhttet leat iešguđetlágan ákka manne *ii* dieđit iežas dasa. Earret dan ahte beassá jienastit sámediggeválggas, de ii atte dat eará vuogatvuodaid go dan ahte leat sisačállojuvvon. Jus ovdamearkka dihte geahččat dan ahte dus lea riekti oažžut sámegieloahpahusa olggobealde sámeigela hálldašanguovllu, de gáibiduvvo ahte leat váhnemar geat *sáhttet* čálihuvvot jienastuslohkui, muhto ii gáibiduvvo ahte sii *leat* sisačálihuvvон dasa.³

4.1.2 Registreret jienastuslohkui – eavttut

Sámedikki jienastuslohkui lea ásahuvvон Sámeláhkii § 2-6, mas leat sihke objektiivvalaš ja subjektiivvalaš gáibádusat. Objektiivvalaš gáibádus lea ahte dus alddát, dahje váhnemiin, áhkuin/ádján dahje máttaráhkuin/-ádján lea leamaš sámeigella ruovttugiellan. Diet eaktu rievdaduvvui ovdal 1997 válgga. Ovdal mearriduvvui áhkuid ja ádjáid buolvva ektui jus sáhtii iežas dieđihit Sámedikki jienastuslohkui.⁴

Objektiivvalaš eavttuin sáhttá muhtun muddui gozihit ja dat sihkkarastá ahte olbmuin lea govttolaš čanastat sámi dilálašvuodaide.⁵ Lea maid lunddolaš ahte dáruiduhttinproseassa dihte manná sakka majos áiggis. Dat subjektiivvalaš eaktu lea ahte ieš dovdá iežas sápmelažžan jus galgá sáhttit iežas čálihit sisá jienastuslohkui. Sámevuoigatvuodálavdegoddi deattuhii ahte ulbmil lei ráddjet geat sáhttet jienastit sámediggeválggas, ja ahte meroštus ii hoigat gean ge olggobeallái sámi álbmoga, mii suddjejuvvо Vuodđolága § 108 bokte.⁶

Álgos gohcoduvvui Sámedikki jienastuslohkui sámi jienastuslohkun, ja dat namma adno ain earret eará oahpahuslágas.⁷ Diet namma dagahii ahte muhtumat ipmirdedje boastut ja doivo ahte dat lea lohku das man ollu leat sápmelaččat Norggas. Nammarievademiin deattuhuvvo ahte lea jienastuslohkui mainna beassá jienastit sámediggeválggas.

Go ásaha jienastuslogu mii ii guoská buohkaide, de lea dárbu ahte leat muhtun eavttut mat galget devdojuvvot vai beassá dasa čálihuvvot. Go juo dat lea jienastuslohkui, ja go Norgga jienastanahki lea ahte deavdá 18 lagi válgajagi, de lea ahki okta eaktu. Dat eará objektiivvalaš ja subjektiivvalaš eavttu leat juo namuhuvvон dás ovdalis.

Eavttut mearkkašit seammás ahte muhtumat eai beasa iežaset dasa sisačálihuvvot. Praktikhalaččat lea identitehtadovdu veadjemeahttun nu ahte ii olguš muhtuma joavkkus. Okta ágga mii mángga geardde lea boahtán ovdán, lea jus sápmelaččaid náittosguoimmit geat leat oahppan sámeigela, berreše oažžut vejolašvuoda čálihit iežaset jienastuslohkui. Nubbi lea jus

³ Oahpahuslákka, lovdata.no

⁴ Pettersen 2010

⁵ Store norske leksikon

⁶ Store norske leksikon

⁷ Lovdata.no

olbmot geat leat oahppan sámegiela, vaikko ii gula ge sámi álbmogii, sáhttet ohcat beassat mielde jienastuslohkui.⁸

Dadistaga sáhttá boahtit gáibádus ahte geahččat maid máttarmáttarváhnemiid ruovttugiela, earret eará go dáruiduhttinproseassa lea váikkuhan ahte olbmot máŋgga buolvvas leat massán sámegielaset.

Vaikko makkár eavttuid dál vállješ, de bohtet goitge leat iešguđetlágan oaivilat jus doaibmevaš eavttuid leat riekta, ja jus daid sáhtášii rievdadit. Riikkaidgaskasaččat ii gávdno makkár ge oktasaš definišuvdna eamiálbmotdoahpagii; ii ge ON eamiálbmotjulggaštas ge (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UNDRIP) leat dakkár definišuvdna. ILO-konvenšuvnna artihkal 1b, mii almmuhuvvui 1989 ja maid Norga ratifiserii 1990, daddjo ahte eamiálbmogat leat:

álbmogat iešmearrideaddji riikkain geat adnojuvvoyit eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin manjisboahttit geat ásse riikkas dahje dan guovllus masa riika gullá, dalle go guovlu válđojuvvui dahje koloniserejuvvui dahje dálá riikkarájít ásahuvvojedje, ja geat juridihkalaš servodatsajisteaset beroškeahttá leat ollásit dahje muhtin muddui seailluhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ásahusaid. ⁹

Dien definišuvnna vuodul árvvoštallá ON ahte leat 370 miljovnna olbmo máilmis, geain lea eamiálbmot duogáš.¹⁰ Riikkain, gos leat eamiálbmogat, leat leamaš iešguđetlágan gáibádusat formaliseret eamiálbmotstáhtusa. Oktasaš eanas eamiálbmogiidda lea ahte duollet dálle bohciidit digaštallamat das makkár eavttut galget leat vuodđun dasa go galgá sáhttit gullat čearddalaš jovkui.

4.1.3 Iešguđetlágan guovlojuogu válgbíirriin – válgaortnet áiggiid mielde

Válgbíiret leat máŋgga lágje juhkkon Sámedikki historjjás. Go Sámediggi ásahuvvui, de ledje 13 válgbíire:

- 1) Várjjat – Varanger
- 2) Deatnu – Tana
- 3) Kárášjohka – Karasjok
- 4) Guovdageaidnu – Kautokeino
- 5) Porsáŋgu – Porsanger
- 6) Áltá/Fálesnuorri – Alta/Kvalsund
- 7) Davvi-Romsa – Nord-Troms
- 8) Gaska-Romsa – Midt-Troms

⁸ Geahča ovdamearkka dihte Pettersen 2017

⁹ ILO-konvensjonen, regjeringen.no

¹⁰ un.org

- 9) Lulli-Romsa – Sør-Troms
- 10) Davvi Nordlanda – Nordre Nordland
- 11) Gaska Nordlanda – Midtre Nordland
- 12) Lullisámeuguovlu – Sørsameområdet
- 13) Lulli-Norga – Sør-Norge

Dán ortnegis ledje juohke válgabiirres seamma mađe mandáhta beroškeahttá man oallugat ledje jienastuslogus. Lei hirbmat stuora erohus stuorimus válgabiire (Guovdageaidnu) ja unnimus válgabiire (Davvi Nordlánnda) gaskkas, dan ektui man oallugat ledje diedihan jienastuslohkui. Muhtun válgabiiret ges sudde oktii ovttaskas suohkaniiguin, seammás go lulimus válgabiirres (Lulli-Norga) ledje 14 suohkana.

Ovdal 2009 sámediggeválgga rievaduvvui váldaortnet ja de šadde čieža válgabiire. Seammás áirrasjuogu lohku mearriduvvo juohke válgabiirres dynámalaččat: Juohke válgga ovdal mearriduvvojtit 39 áirasa ovdagihtii, mii vuodđuduvvo dan mielde man ollu juohke válgabiirres leat jienastuslogus geassemánu 30.beaivvi daid jagiid go báikkálašválg dollo (gč. Josefsen 2011 mas cílge eambbo ortnega birra). Rievdaamei duogáš lei earret eará válgabiirriid erohus, go guoskkai man ollu jienaid guhte ge dárbbashii jus galggai válljejuvvot Sámediggái.

Dat čieža ođđa válgabiire bohtet ovdán tabealla 4.1.¹¹ Dás oidnojit válgabiirriid áirraslogut juohke válggas 2009 rájes, ja movt dat lohku lea riedan 2009 rájes gitta 2021 rádjái.

Tabealla 4.1 Válgabiiret ja galle áirasa leat guđege válgabiirres juohke válggain 2009–2021

	Galle áirasa juohke válgabiirres				Áirraslogu riedan 2009–2021
	2009	2013	2017	2021	
1) Østre / Nuortaguovlu*	6	6	5	5	- 1
2) Ávjovárrí	9	8	8	7	- 2
3) Nordre / Davveguovlu*	6	5	6	6	-
4) Gáisi / Gáiseguovlu*	6	6	5	6	-
5) Vesthavet / Viesttarmerra* / Viestarmerra**	5	4	5	5	-
6) Sørsamisk / Lulli-Sápmi* / Åarjel-Sapmie***	3	4	4	4	+ 1
7) Sør-Norge / Lulli-Norga*	4	6	6	6	+ 2

Gáldut: SSB statistihkkabájku, Sámedikki neahttiidiu

* Davvisámeigiella, ** Julevsámeigiella, *** Lullisámeigiella

Nugo tabeallas boahtá ovdán, de mielddisbuvtii ođđa váldaortnet oalle stuora erohusa válgabiirriid áirraslohkui, ja biirriid mielde áirraslohu lea maid riedan áiggi mielde. Nugo maid oaidnit, de lea tendeansa oalle čielggas: Áirraslohu dan guovtti davimus válgabiirres lea veahá njiedjan, ja lassánan dan guovtti lulimus válgabiirres. Dasa máhcan ruovttoluotta manjnelis teavstas.

¹¹ Válgabiirriid namma ja makkár suohkaniid dat siskilda, boahtá ovdán Sámelágas § 2-4.

4.2 Hástalusat gálduiguin

Politihkkariin ja byrákráhtain lea dárbu oažžut loguid politikhkalašovdáneapmái, čielggademiide ja áššemeannudemiide. Goitge lea jierpmálaš ahte ii ane dušše loguid vuodđun. Dieđusge ii sáhte sámi máilbmi ge ipmirduvvot loguid haga, muhto logut eai muital buot sámi servodagaid dahje sápmelaččaid birra.¹² Lea maid mágssolaš smiehttat ahte ollu dain dárbbuin mat sápmelaččain leat gos orrot, lea sorjjasmeahttun dasa gallis sii leat. Vaikko vel dávjá lea nu ahte unnán resurssaid ferte juohkit dasa masa lea eanemus ávkkálaš, de oaivvildan ahte ii sáhte atnit vuodđun dán artihkkala loguid, konkluderet dan ahte eai galgga vuoruhit guovlluid dahje árvvoštallat daid unnit mágssoleabbon, jus doppe orrot unnán sápmelaččat dahje jus doppe leat proseanttaid mielde unnit sápmelaččat jienastuslogus go buohtastahtá jienastusloguiguin mat leat lassáneame.

2020 rádjáí leat čáđahuvvon gávcci sámediggeválgga. Guorahallat jienastuslogu lea leamaš hástaleaddjin. Dasa leat máŋga siva, okta lea ahte jienastuslohu rievtti mielde galgá adnot dušše jienastit sámediggeválggas. Go ii leat makkár ge sámi čearddalaš registtar Norggas, de lea jienastuslohu lagamusas dakkár registara (vaikko nugo namuhuvvon ii galgga Sámedikki jienastuslogu geahččat dego *sápmelaččaid lohkun*). Diekkár ákkaid dihte, ja go sápmelaččat sáhttet eahpidišgoahtit leat jienastuslogus jus buohkat besset dan oaidnit, de lea Sámediggi almmát ge bidjan ráddjehusaid geat besset oaidnit jienastuslogu.

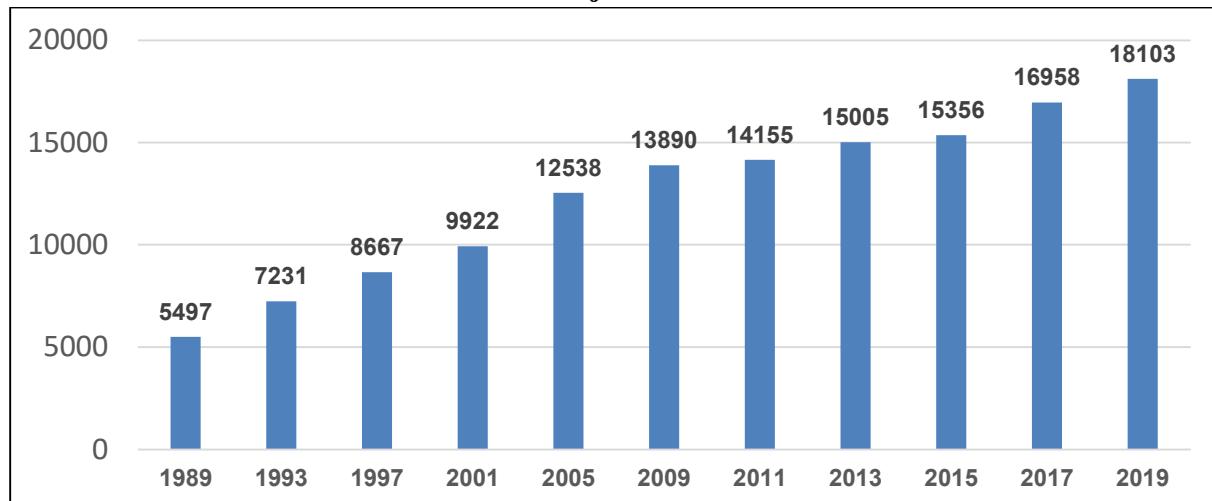
Mearkaš ahte go artihkal čállo, de eai leat 2021 logut vel oaidnin lágje. Artihkal čujuha dan dihte loguide, mat lohkkojedje jienastuslohkui 2019, eai ge 2021 loguide, maid boahtit diehtit easkka dasto go artihkal juo almmuhuvvo.

4.3 Jienastuslogu ovdáneapmi riikkaviidosaččat

Riikkaviidosaš dásis lea Sámedikki jienastuslohu jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989.

¹² Rosling 2018

Govus 4.1: Gallis leat dieđihan Sámedikki jienastuslohkui 1989–2019

Gáldu: Sámediggi

Govus 4.1 čájeha ahte unnánaš álggu rájes leat eambbo ja eambbo sápmelačcat iešguđet ákkaid geažil válljen dieđihit iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Lunddolačcat leat dasa iešguđetlágan ja seahkálas ákkat, muhto guokte válđo ákka leat nugo ovdalis namuhuvvon sámi gullevašvuohta ja dat ahte beassat jienastit sámediggeválggas.

Tabeallas 4.2 dás vuollelis oaidnit ahte proseanttaid mielde lassánii jienastuslohu eanemus vuosttaš válggas nuppi válgii, namalassii 1989 rájes gitta 1993 rádjái. Lassáneapmi 1989 rájes gitta 1993 rádjái lei olles 31 proseanta (namalassii 1734 dieđihedje iežaset jienastuslohkui). Nubbin eanemus lassánii válgaaígodagas 2001–2005 26 proseanttain (2554 ođđa jienasteaddji dieđihedje jienastuslohkui). Unnimus lassánii válgaaígodagas 2009–2013, go sisadieđiheapmi lassánii dušše gávcciin proseanttain (1115 ođđa jienasteaddjit jienastuslohkui). Go 2017 rájes 2019 rádjái lea jienasteddiidlohku lassánan čiežain proseanttain, de mearkkaša dat ahte šaddá buorre lassáneapmi válgga rádjái 2021, danne go láve ahte majemus jagis ovdalaš válgga lassána jienastuslohu eanemusat válgaaígodagas.

Tabealla 4.2 Sámedikki jienastuslogu lassáneapmi válgas válgii. Lohku ja proseanta

	1989	1993	1997	2001	2005	2009	2013	2017	2019
Sisadieđihedđiid lohku	5505	7236	8665	9921	12475	13890	15005	16958	18103
Lassánan ovddit válgga rájes - lohku	-	1731	1429	1256	2554	1415	1115	1953	1145
Lassánan ovddit válgga rájes - proseanta	-	31	20	15	26	11	8	13	7

Sápmelaččaid “moriheapmi” go dađistaga eanebut šaddet diđolačcat iežaset sámi identitehtii, seammás go stuora servodat ii šat nu hejot sámi čearddalašvuoda, de lea dat veahkkin dasa ahte eambbogat dieđihit iežaset jienastuslohkui. Dat maid dagaha ahte Sámediggi oažju eambbo fámu, sihke formálalačcat ja symbolalačcat, earret eará konsultašuvdnaortnega bokte

eiseválddiiguin. De áigot eambbogat jienastit sámediggeválggas go dat duođai mearkkaša juoidá.

Manjemus jagiid lea Sámediggi leamaš mielde dađistaga eambbo politihkalaš proseassain guovddáš eiseválddiiguin, earret eará konsultašuvdnaortnega bokte. Go dat ortnet dál fátmmasta konsultašuvnnaid suohkaniiguin ja fylkasuohkaniiguin dakkár áššiiguin mat guoskkahit earenoamážiid sápmelaččaid, de mielddisbuktá dat ahte jienastuslohku vel eambbo lassána. Lassáneapmi šaddá dan dihte go Sámediggi ain eambbo boahtá váikkuhit guvllolaš- ja báikkálašpolitihka, mii fas váikkuha ássiide.

1989 rájes gitta 2019 rádjái lea jienastuslohku lassánan 229 proseanttain. Dat lea earenoamáš ovdáneapmi mii čájeha sihke dan ahte eambbogat áigot čájehit iežaset sámi identitehta, ja ahte eambbogat oidnet Sámedikki politihka móvssolažžan alcceaseaset, man dihte háliidit oažžut vejolašvuodja váikkuhit dasa. Jienastuslogu lassáneapmi lea ollásit buorre go dat lasiha Sámedikki legitimitahtta ja go lasiha politihkalaš deattu Sámi parlamentii.

Nugo diehit de ii leat mis dárikilis lohku juste man ollu sápmelaččat leat Norggas, ja árvvoštallamat maid duollet dálle almmuhit, daid ii sáhte duođaštit. Goitge sáhttít árvvoštallat ahte lea ain unnitlohu sápmelaččain geat leat dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Muhtimat várra doivot ahte sii automáhtalaččat leat mielde jienastuslogus go váhnemát leat dan. Earát fas leat iešguđet ákkaid geažil árvvoštallan dieđihit iežaset sisá, muhto eai leat vel dahkan dan. Sáttá leat ahte eai leat gávdnan ákkaid dan dahkat, dahje muhtin dilálašvuodain eai leat ovttaoaivilis politikhkain mii jođihuvvo. Muhtimat sáhttét ain prinsihpalaččat eará oaivilis čearddalaš registariid ektui, dahje leat balus ahte jienastuslohku sáttá boastut adnot eará ulbmiliidda. Dan ferte maid geahččat servodaga vealaheami hárrá. Ketil Lennert Hansen čájeha iešdieđihuvvon loguiguin ahte sápmelaččaid vealaheapmi dáhpáhuvvá ollu eambbo sápmelaččaide go muđui álbmogii Norggas.¹³

Boahtá go leat mearri das man oallugiid jienastuslohkui sáttá olahit? Soames háve sáhttá árvvoštallat ahte boahtá dakkár dilli goas buot sápmelaččat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja rekrutteren boahtá leat vuosttašgearddejienasteddjiiid ektui. Nu ii dáidde goasse šaddat, muhto lea ain vejolaš ahte jienasteddjiiidlohu lassána válggaide boahtteáiggis. Dat lea earenoamáš áigeguovdil go boahtte kapihtalis geahččat makkár guovlluin jienastuslohu lassána. Go stuora gávpogiin lassánit jienasteaddjít, de čájeha dat ahte jienastuslohu ain lassána, ja soaitá ahte proseanttaid mielde lassána eambbo go ovđal.

¹³ Hansen 2016

4.4 Jienastuslogu ovdáneapmi válgabiriid ja suohkaniid dásis

4.4.1 Válgabiiredásis

Go galge mearridit 2021 válgga mandáhtalogu juohke biirii, de lohke jienastuslogu jienasteddjiid geassemánu 30.beaivvi 2019. Dat logut ovdanbohtet tabeallas 4.3, sirrejuvvon stuorimus válgabiirres unnimus válgabiirii, das man oallugat leat dieđihan jienastuslohkui. Dasa lassin čájeha tabealla gallis ledje jienastuslogus juohke válgabiirres 2009 válggas, ja erohus gaskal 2019 ja 2009.¹⁴

Tabealla 4.3 Jienastuslohu juohke válgabiirres 2019 ja erohus gaskal 2009 ja 2019 (lohku), dan mielde man oallugat ledje dieđihuvvon jienastuslohkui 2019

	Dieđihan jienastuslohkui 2019	Erohus 2019–2009 - lohku
2) Áviovárrí	3642	82
7) Lulli-Norga	3397	1541
4) Gáisi	2745	761
3) Davveguovlu	2731	754
1) Nuortaguovlu	2366	145
5) Viesttarmearra	1923	515
6) Lulli-Sápmi	1299	415

Gáldu: Sámediggi

2019 lei Áviovárrí stuorimus válgabiire. Dán biirres leat suohkanat Kárášjohka, Guovdageaidnu ja Porsáŋgu. Dát suohkanat leat árbevirolaččat leamaš dat stuorimus suohkanat jienastuslogus. Mañjelis geahččat jienastuslogu suohkaniid mielde, muhto válgabiirriid rievdan mielddisbuktá ahte dát stuorimus suohkanat jienastuslogus bissot maid stuorimus válgabiiren mañjil rievdamá.

Lulli-Norga lea maid šaddan stuora válgabiiren ja lei 2019 dasttá mañjelis Áviovári. Máŋga válgabiire leat oalle dássáлага, muhto dat stuorimus lea measta golmmageardániid stuorit go dat unnimus válgabiire. Vaikko vel lea ge iešguđetlágan mandáhtalohku dain iešguđet válgabiirriin, de lea dain goralašvuhta, gč. tabealla 4.1. Torunn Pettersen (2011) čujuhii ahte jienastuslogu deaddu jagiid mielde sirdásii lulás guvlui áigodagas gitta 2009 rádjái¹⁵, maid mii maid geahččat dás mañjelis. Seammás eat sáhte lohkat ahte doallá deaivása das ahte Oslo lea Norgga stuorimus sámegávpot, nugo dávjá lea gullon daddjome. Eat han mii dieđe makkár gávpogis orrot eanemus sápmelaččat, muhto – nugo boahťa ovdán dás mañjelis – de leat eambbogat dieđihan iežaset jienastuslohkui Romssas go Oslos. Dat ahte jienastuslohu lea lassánan Romssas ja veahá vel Bådådjós nai daid mañemus jagiid, dagaha ahte bisseha dan ahte jienasteddjiid deaddu sirdojuvvo lulás.

¹⁴Lea váttis buohtastahtit jienastuslogu biirriid mielde ovdáneami álggu rájes go ii oktage dain ođđa biirriin leat časkon oktii daiguin boares biirriiguin.

¹⁵ Pettersen, Torunn op.cit.

4.4.2 Suohkandássi

Tabealla 4.4 čájeha man oallugat leat jienastuslogus gávcci válljejuvvon suohkanis 2019, ja movt dat lea rievdan 2009 rájes logu ja proseanta mielde. Dá leat suohkanat main leat eanemus diedihuvvon jienastuslohkui 2019: Romsa, Guovdageaidnu, Kárášjohka, Áltá ja Deatnu, ja vel dat golbma gávpotsuohkana Bådåddjo, Tråante ja Oslo. Mañemus lea hui beroštahti go giellalávdegoddi¹⁶ árvalii earenoamáš sámi ovddasvástádusa dan golbmasii ja vel gávpotsuohkanii Romsii. Árvalusas lei ahte Romssas galggai leat earenoamáš ovddasvástádus davvisámegielas, Bådådjós julevsámegielas ja Tråantes fas lullisámegielas, ja Oslos fas buot sámegielade.

Tabealla 4.4 Jienastuslohu válljejuvvon suohkaniin 2019 ja erohus gaskal 2019 ja 2009 (lohu ja proseanta) das man oallugat leat jienastuslogus 2019

Diedihan jienastuslohkui 2019	Erohus 2009 ja 2019 - lohu	Erohus 2009 ja 2019 - proseanta
Tromsø – Romsa*	1551	557
Guovdageaidnu – Kautokeino	1520	-37
Alta – Áltá*	1441	498
Kárášjohka – Karasjok	1351	75
Oslo*	949	326
Deatnu – Tana	867	8
Trondheim – Tråante*	311	144
Bodø – Bådåddjo*	268	155
* Gávpotsuohkanat		

Čielgaseamos rievdan lea ahte Romsa lea dat suohkan gos leat eanemus jienasteaddjit jienastuslogus 2019. Ovdal dan ledje Guovdageainnus. Vihtta stuorimus suohkana leat Romsa, Guovdageaidnu, Áltá, Kárášjohka ja Oslo. Tråante ja Bådåddjo leat mañjelis (guoktenuppelogát ja golbmanuppelogát sajis, jus visot suohkanat biddjoit mañjálaga).

Proseanttaid mielde oaidnit ahte Bådådjós lea eanemus lassánan dan logijagi áigodagas, olles 137 proseanttain. Tråantes lea nubbin eanemus lassánan 86 proseanttain, ja maiddái Romssas, Áltás ja Oslos lea badjel 50 proseanttain lassánan jienastuslohu. Dá lea čielga erohus go geahčeat proseanttaid mielde rievda, go sámegiela hálddašanguovlluid suohkaniin (gč. vuollelis) lea dušše veahá lassáneapmi, ja ahte Guovdageainnus lea lohu njiedjan 2 proseanttain. Guhkes áigge perspektiivvas leaba Pettersen ja Saglie (2019) čájehan ahte Romssa, Áltá ja Oslo oassi oktiibuot jienastuslogus 1989 lei 9 proseanta, ja 2017 lei dat lohu lassánan 21 prosentii.¹⁷

Dál leat 13 suohkana mat sierranit dainna ahte leat mielde sámegiela hálddašanguovllus – lassánan guðain suohkaniin dan rájes go ortnet álggahuvvui odđajagimánu 1.beaivvi 1992.

¹⁶ NAČ 2016:18 Váibmogiella

¹⁷ Pettersen ja Saglie 2019

Gávcci suohkana leat Romssas ja Finnmárkkus, guokte Nordlánddas ja golbma Trøndelágas. Go okta suohkan láhttuduvvo mielde hálddašanguvlui, de automáhtalaččat lahttuduvvo maiddái fylkkasuohkan gosa guoskevaš suohkan gullá, nu ahte Romsa ja Finnmárku, Nordlánda ja Trøndelága leat maid giellahálddašanfylkkasuohkana. Tabealla 4.5 čájeha man ollu fylkkasuohkaniin leat sisacálihuvvon jienastuslohkui 2019, oktan rievdamiiguin 2009 rájes (lohku ja proseanta).

Tabealla 4.5: Sisačálihuvvon jienasteaddjit jienastuslogus hálddašansuohkaniin 2019 ja rievdamat 2009–2019 (lohku ja proseanta), sisacálihuvvonlogu mielde 2019

Suohkan (lahttudanjahki)	Sisačálihuvvon 2019	Rievdan 2009–2019 - lohku	Endring 2009–2019 - proseanta
Guovdageaidnu – Kautokeino (1992)	1520	- 37	- 2
Kárášjohka – Karasjok (1992)	1351	75	6
Deatnu – Tana (1992)	867	8	2
Porsáŋgu – Porsanger (1992)	771	44	8
Gáivuotna – Kájfjord (1992)	372	25	7
Unjárga – Nesseby (1992)	364	- 13	- 3
Hábmer – Hamarøy (2009/2020)*	*	*	*
Dielddanuorri – Tjeldsund (2020)**	197	8	4
Loabák – Lavangen (2009)	104	2	2
Røros (2018)	83	11	15
Snâase – Snåsa (2008)	63	10	19
Raarvihke – Rørvik (2013)	41	8	8
Aarborte – Hattfjelldal (2017)	36	5	16

* Algoálggus lei Divttasuona suohkan mielde hálddašanguovllus, muhto 2020 juhkui Divttasuona suohkan ja oarjjabealli šattai oassin Hábmera suohkanii, mii de šattai odđa giellahálddašansuohkanin. Muđui Divttasuotna gullagodii Áhkánjárgga suohkanii. 2019 ledje Hábmer suohkanis Sámedikki neahttiiddu mielde 35 dieđihuvvon jienastuslohkui, ja Divttasuonas fas 268. Muhtimat dain 268 orro dieđusge maid Divttasuona nuorttabealde, muhto eanas sis orro oarjjabealde. Manjil go lahttuduvvui Hábmer suohkaniin, de jáhkkimis jienastuslohku lassána badjel 200. 2009 ledje 272 jienastuslogus dalá Divttasuonas ja 25 dalá Hábmeris. Suohkanrájiid rievdamiid geažil ii sáhte sisacálihuvvon jienasteddiid lohku rehkenastot "odđa" Hábmer suohkanii.

** 2019 časkuiga "boares" Dielddanuori suohkan ja dalá Skánit suohkanat oktii ja šattaiga "odđa" Dielddanuorri. Seammás rievddai Dielddanuori suohkanis fylka Nordlánddas Romsii ja Finnmárkui. 2019 ledje Dielddanuoris Sámedikki neahttiiddu mielde 21 dieđihuvvon jienastuslohkui, ja Skániin ledje oktiibuo 176, mat oktiibuo 197. Sullasaš logut 2009 ledje 14 ja 175, oktiibuo 189.

Gáldut: www.samediggi.no, Pettersen 2010

Tabealla čájeha ahte leat stuora erohusat hálddašansuohkaniid gaskkas: 2019 ledje dušše Guovdageainnus ja Kárášjogas gos ledje badjel 1000 dieđihuvvon jienastuslohkui, seammás go viđa suohkanis ledje vuollel čuođis dieđihuvvon. Sturrodaga dáfus lea Raarvihke unnimus suohkan, gos olmmošlohu lea 459, ja Plassje fas stuorimus olmmošlogu dáfus gos leat 5550 olbmo (2020 4. kvartála logut¹⁸). Dušše guovtti hálddašansuohkanis leat badjel 4000 ássi, ja njealji suohkanis fas vuollel 1300 ássi.

Oaidnit maid ahte lullisámesuohkanat lassánit eanemus proseanttaid mielde. Golmma suohkanis lassánedje badjel logiin proseanttain, ja gávcciin proseanttain dan njealját suohkanis. Eará hálddašansuohkanat lassánit guovtti gitta gávcci proseanttain, ja guovtti suohkanis,

¹⁸ Ssb.no

Guovdageainnus ja Unjárggas, fas njiedjá jienastuslohku. Lean juo guoskkahan makkár ákkat sáhttet dagahan njiedjama.

Njiedjan Guovdageainnus dán áigodagas ja go muđui eará hálddašansuohkaniin unnán lassána jienastuslohku, de dan dárbaša eambbo guorahallat masa ii leat sadji dán artihkkalis dahkat. Dat lea juoga maid boahttevaš dutkanprošeavttat berrejít eambbo guorahallat. Okta čilgehus dieđusge sáhttá leat ahte olmmošlohu lea rievdan dain guovluin. Broderstad ja Sørliie dokumentereba fárrema sámi-dáru suohkaniin.¹⁹ Máŋgaid jagiid leat oallugat färren eret dain suohkaniin. Seammás lea goitge olmmošlohu bisson dássein ovttá áigodaga. Dat lei dan sivas go riegádedje eambbo mánát go muđui riikkas proseanttaid mielde ja go lei eambbo sisafárren olgoriikkas dáidda suohkaniidda.²⁰ Goappaš dát faktorat leat dál bisánan, ja dál lea hui unnán erohus riegádanloguin Finnmarkkus ja Oslos. 1969 riegádahti juohke nissonolmmoš gaskamearálačcat 3,4 máná Finnmarkkus, ja Oslos fas 2,0 máná. 2011 lei dát lohku seamma sullasaš, go juohke nissonolmmoš Oslos riegádahti 1,78 máná, ja Finnmarkkus lei lohku 1,89 máná juohke nissonolbmo nammii. Sisafárren olgoriikkas lea maid sakka njiedjan.

Eará čilgehus sáhttá leat ahte hálddašansuohkaniin ii leat doarvái buorre rekrutteren leamaš. Jienastuslogus njidjet lunddolačcat boarrásit jienasteaddjit, ja soaitá ahte eai leat doarvái ollu nuora geat dieđihit iežaset dasa. Okta čilgehus dasa sáhttá leat ahte dovdá iežas sámi identitehta leat nu diehttelassan ahte ii dárbbat dan čájehit jienastuslogu sisadieđihemiin. Dát leat goitge dušše navdimat, dan dihte go mis eai leat doarvái dieđut maiguin sáhttá oažžut ovdán buriid bohtosiid dás.

Vaikko gávpogat Bådåddjo ja Tråante eaba leat ge dan logi stuorimus suohkana gaskkas Norggas, go guoská dasa man oallugat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, de leaba dat goitge gávpogat maidda ollu sápmelaččain lea oktavuohta ja gos leat dávjá. Dat sáhttet leat go leat studeantan, guossin, gávpemátkkis dahje go oasálastet kulturlágidemiide. Beroškeahttá makkár ágga lea, de leat ollu sápmelaččat riikkas geat oanehit dahje guhkit áigge orostallet gávpogiin, ja man dihte mearkkaša ollu jus dakkár gávpogiin lea sámegiel- ja kulturfálaldat. Dasa lassin čájehit fárrentreanddat ahte ollu sápmelaččat fárrejít gávpogiidda, ja danne lea mávssolaš ahte sii vuhtiiváldojit maid manjil fárrema ja nu sáhttet doalahit ja ovdánahttit iežaset sámi identitehta ja giela seamma lágje go báikkis gos fárrejedje.

Tabealla 4.4 mielde sáhttá dulkot ahte gávpotsuohkaniin lassána sámi álbtot. Dat dagaha politikhalaš váikkuhusaid go Sámediggi šaddá eambbo čájehit fuomášumi gávpotsápmelaččaid áššečuolmmaid. Sápmelaččain stuora gávpogiin sáhttet leat eará dárbbut go sámi válđoguovluin, ja sáhttet leat maid eará áššečuolmma mat guoskkahit gávpotsápmelaččaid. Seammás sáhttá leat guovttebealat čilgehus manne gávpotsuohkaniin lea lassánan jienastuslohku. Vuosttaš lea ahte sápmelaččat fárrejít gávpogiidda, muhto dat maid eat dieđe lea man oallugat leat guhkit áiggi orron gávpotsuohkaniin ovdal go leat dieđihan iežaset

¹⁹ Broderstad ja Sørliie 2013

²⁰ Severeide 2012

jienastuslohkui. Sii geat leat registrerejuvpon jienastuslohkui gávpogiin sáhttet orron doppe guhká *ovdal* go leat válljen dieđihit iežaset jienastuslohkui.

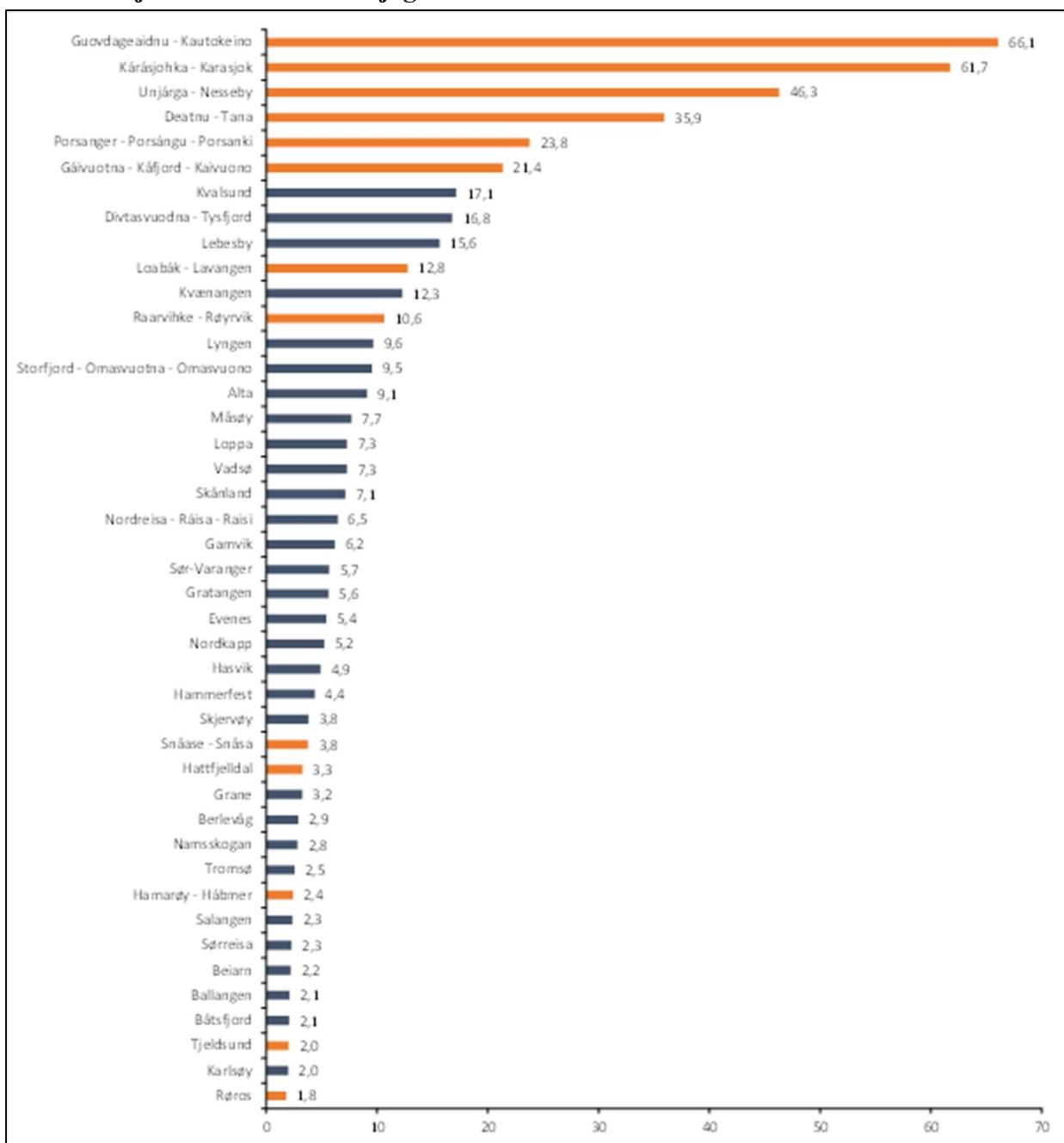
Lea mágssolaš deattuhit ahte rievdan mielddisbuktá gávpotsuohkanat maid fertejít sámi áššiid vuoruhit. Danne lea buorre go Sámediggi lea šiehtadan ovttasbargošiehtadusa máŋggain gávpogiin, nugo Romssain ja Bådådjuin. Pettersen ja Saglie (2019) leaba guorahallan sámediggeválggaid válgaprográmmaid 2009 rájes gitta 2017 rádjái, man fáddá lea leamaš gávpotsápmelaččat. Dás gávnnaheaba ahte lea čielga erohus listtuin man mutto gávpotsápmelaččat vuoruhuvvojedje 2009, muhto 2013 rájes eai šat vuoruhuvvo nu čielgasit sámi giliservodagat ovdalii gávpotsápmelaččaid.²¹

Oktiibuot leat 31 suohkana Norggas main leat badjel 100 jienastuslogus, ja gávcis dain leat Finnmarkkus.

Eará vuohki lahkonit Sámedikki jienastuslogu lea geahčat man stuora oassi guoskevaš guovllu ássiin leat jienastanagis dan ektui geat leat jienastuslogus. Govus 4.2 dás vuollelis čájeha válljejuvpon suohkaniid oasi das man oallugat jienastanuoigatvuodalaš agis leat diedihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui ođđajagimánu 1.beaivvi 2019. Dás sáhttit oaidnit earret eará ahte Romssa suohkanis leat 2,5 proseanta ássiin jienastanuoigatvuodalaš agis diedihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Sullasaš logut Guovdageainnus – hálddašansuohkan gos leat eanemus jienastuslogus – leat 66,1 proseanta. Ravrvihkes, gos leat unnimus jienasteaddjit jienastuslogus hálddašansuohkaniin, doppe lea lohku ain 10,6 proseanta.

²¹ Pettersen ja Saglie 2019

**Govus 4.2: suohkaniid oassi jienastanvuogatvuoda agis geat leat diedihan iežaset
Sámedikki jienastuslohkui oddajagi 1.beaivvi 2019***

* Suohkanat mat leat merkejuvvon runta ivnniin leat hálldašansuohkaniin
Gáldu: Menon Economics ráhkadan Sámedikki ja SGD loguid vuodul²²

Lea mánjga bealis čujuhuvvon ahte go gávpogiin lea lassánan jienastuslohkku, de gáibidit dat ahte Sámedikki politikhkka rievdá. Ii leat eahpádus ge ahte gávpotsápmelačcat dárbbasit fálaldagaid, ja dasa ferte leat politikhkalaš fuomášupmi. Gávpotsápmelaččaid dárbbut sáhttet dávjá leat earálágánat go hálldašansuohkaniid sápmelaččain. Seammás lea nu ahte hálldašansuohkaniin leat measta 6000 jienastuslogus oktiibuot, ja dat 13 suohkana dahket

²² Torunn Pettersen atná doahpaga “sámepolitikhkalaš čoahkkisuohkaniid”, mii lea hui gokčilis ja čilgejeaddji doaba (Pettersen 2011).

measta goalmádas oasi olles jienastuslogus. Dat lea dan mađe stuora oassi ahte boahtteáiggis doppe maid šaddet guovddážis politihkalaš ovdáneapmái ja sámi vuoruhemiide. Proseantaoassi dás čájeha man ollu suohkana ássiin leat Sámedikki jienastuslogus. Go galgá sáhttit fátmmastuvvot jienastuslohkui, de ferte nugo diehtit sáhttit jienastit stuoradigge- ja sámediggeválggas.

1989 lei Guovdageainnus, Kárášjogas ja Deanus bealli buohkain sis geat ledje diedíhan iežaset jienastuslohkui, ja 2017 ges lei dat oassi 23 proseanta.²³

Go geahčá man stuora oassi leat diedíhan iežaset jienastuslohkui dain iešguđet ge hálddašansuohkanis, de sáhttá čielgasit oaidnit ahte ovdalaš Finnmarka fylkkas leat eanas oassi ássiin jienastuslogus. Lohku njiedjá ovdalaš Romssa fylkkas ja njiedjá sakka lullisámi guovllus.

Orru čájeheame ahte mađi guhkkelis jienasteaddjit leat Sámedikki Kárášjogas, dađi unnit oassi leat diedíhan iežaset jienastuslohkui. Dasa sáhttet leat máŋga siva, muhto lea klassihkalaš ahte guhkes gaskka eiseválđiide mielddisbuktá dovddu ahte lea váddásit olahit iežaset oaiviliiguin. Jienastuslogu subkategorijat eai čájet dušše ahte ferte vuhtiiváldit gávpotsápmelaččaid, muhto maid ahte lullisámi guovlu berre eamboo fátmmastuvvot politihkalaš ovdáneapmái ja Sámedikki obbalaš doaimmaide. Seammás ferte leat várrogas ovdanbuktit jurddabohtosa Sámedikki gaskkaid birra danne go Sámedikkis leat báikkálaš kantuvrrat miehtá Sámi.

4.5 Masa sáhttá jienastuslohku adnot?

Go Norggas eai leat čearddalaš registarar, nugo leat máŋgga eará rikkas, nugo ovdamearkka dihte USAs, ja go Norggas eai leat registeren čearddalašvuoda álbmotlohkamiidda,²⁴ de lea dutkiin, mediain ja byrâkráhtain leamaš stuora beroštupmi oažžut olles dahje ráddjejuvvon vejolašvuoda oaidnit jienastuslogu. Čearddalašvuhta lea nággoohciideaddji ja digaštallon jus dat galgá leat registariin. Goitge válljejit máŋga riika registeret čearddalašvuoda álbmotlohkamiin ja statistihkaide. ON statistihkkakantuvra geahcadedje álbmotlohkamiid 147 riikkas áigodagas 1995 rájes 2003 rádjái, ja de čájehuvvui ahte 95 riikkas, mii dahká 65 proseanta, jerrui unnimus okta gažaldat čearddalašvuoda birra.²⁵

USAs leat válljen rabasvuoda vai sáhttá viežžat dieđuid čearddalašvuoda álggu birra gávpogiin, gávpotosiin, oahpahusásahusain ja nu ain. Sáhttá dávjá iskkat juste man stuora proseantaoassi lea muhtin gávpotoasis dahje universitehtas, ovdamearkka dihte man ollu leat afroamerihkálaččat dahje latiidnaamerihkálaččat. Eará riikkat leat dahkan juste nuppe lágje. Ruotas lea čearddalašvuoda lobiheapme registeret statistihkaide, go sáhttá mielddisbuktit ahte dainna sáhttá dovdat dahje leat heajuheaddjin unnitlohkoálbmogii.

²³ Pettersen ja Saglie 2019

²⁴ Dál lea rahpon vejolašvuhta registeret sámegiela álbmotregistarii, muhto dat lea eaktodáhtolaš ja dassážii lea leamaš nu unnán responsa ahte dat ii boađe šaddat buorre reaidu boahtteáiggis.

²⁵ Raporta “Olmmošvuoigatvuoda vuđot lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas”, 2020, maid Norgga olmmošvuoigatvuoda ásahus lea ráhkadan.

Go eat dieđe čearddalašvuđa dási, de šaddá váttis ovddidit politihka ja dahkat riskkaguorahallamiid ja árvvoštallamiid ovdamearkka dihte man ollu sámegieloahpaheaddjit fertejít oahpahuvvot boahttevaš jagiid, man stuora dárbu lea sámegielat dearvvašvuđabargiide ja nu ain. Dat dagaha jienastuslogu ja Sámedikki deattu vuollái dan ektui go galgá árvvoštallat jus dieđuid galgá almmuhit buohkaide dahje muhtin dihto ásahusaide. Eahpitkeahttá attašii dat ollu ávkki servodahkii muhtin oktavuođain. Seammás lea márssolaš atnit muittus ahte sii geat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui leat dan dahkan muhtin dihto eavttuid vuođul.

Eatnasat leat dieđihan iežaset sisa dainna ipmárdusain ahte leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ii ge hálit gártat čearddalaš registarii maid buohkat dahje muhtumat besset oaidnit. Muhtimat bohtet jáhkrimis reageret jus olggobeale ásahusat besset oaidnit jienastuslogu, man dihte muhtumat sáhttet dieđihit iežaset fas eret das, ja earát fas sáhttet mearridit ahte eai dieđit iežaset sisa. Jus massá oasi dain geat juo leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, de sáhttá dat mielddisbuktit ahte Sámedikkis hedjona legitimitehta ja dagahit ahte unnu luohttevašvuhta jienastuslogu giedħahallamii. Vaikko dutkiin ja earáin livčé ge buorit áigumušat, de lea várra ahte jienastusloku gártá vearu giedħaid hálđui, jus dihtorsihkarvuhta ii leat doallevaš. Danne lea buorre ágga ain doalahit restriktiiva miellaguottu dan ektui geat ožżot oaidnit daid dieđuid.

4.6 Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis leat geahčadan Sámedikki jienastuslogu ja movt dat lea ovdánan álggu rájes 1989 ja gitta 2019 rádjái. Jienastusloku lea jeavddalaččat lassánan olles áigodaga, ja earenoamáš ollu vuosttaš válgaáigodagas nuppi áigodahkii, olles 31 proseanttain. Maiddái áigodagas 2001 rájes 2005 rádjái lassáni hirbmadit, olles 26 proseanttain. 2019 ledje 18103 olbmo jienastuslogus.

Ávjobárrí lei 2019 stuorimus válgbabiire, gos ledje 3642 dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja Lulli-Norga lei dakka maŋgelis. Suohkaniid dásis lei Romsa šaddan stuorimus suohkaniin gos ledje 1551 dieđihan iežaset jienastuslohkui, mii lea 56 proseanta lassáneapmi logi jagis.

Guovdageaidnu lea dat stuorimus hálđdašansuohkan dan ektui man oallugat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui. Obbalaččat lea eanemus lassáneapmi jienastuslogus gávpotsuohkaniin, ja hálđdašansuohkaniin lohku dušše veahá lassána, dahje lea maiddái njedjan maid daid manjemus jagiid. Seammás lea ain hálđdašansuohkaniin stuora oassi jienastuslogus ja fertejít leat márssolaččat buot politihkalašovdáneapmái Sámedikkis.

Dat stuora lassáneapmi gávpogiin mielddisbuktá seammás ahte lea dehálaš jurddašit gávpotsápmelaččaid dárbbuid, mat dávjá sáhttet leat earáláganat go hálđdašansuohkaniin leat.

Obbalaččat sáhttá lohkat ahte dat jeavddalaš jienastuslogu lassáneapmi boahtá ain joatkit ovttá áigodaga. Go juo leat maid objektiivvalaš eavttut mat gustojít go galgá beassat jienastuslohkui,

de sáhttá árvvoštallat ahte lassáneapmi boahtá muhtin áigodagas bisánit. Jákkimis boahtá lassánit vuosttažettiin gávpotsuohkaniin.

Jienastuslogu lassáneapmi addá Sámediggái dađistaga eambo legitimehta ja politihkalaš deattu go ovttasdoibmet guovddáš eiseválldiiguin ja konsultašuvnnain. Go juo dál lea nu ahte galget leat konsultašuvnnat suohkaniiguin ja fylkasuohkaniiguin, de lea mívssolaš ahte diehtá man oallugat leat jienastuslogus dain iešguđet suohkaniiguin. Dat sáhttet leat ávkkálaččat čielggademiin ja báikkálašdási plánain sámi doaibmabijuide, ovdamearkka dihte go galgá árvvoštallat man dárbu lea sámegieloahpahedjiide, sámegielat mánáidgárdefálaldagaide, sámegielgelbbolašvuhta dearvvašvuodåsuorgái ja nu ain.

4.7 Rávvagat

- Vaikko servodagas lea dárbu beassat oaidnit Sámedikki jienastuslogu, de berre Sámediggi leat restriktiiva go guoská dasa geasa addo lohpi dan oaidnit ja makkár ulbmiliidda galgá adnot.
- Sámediggi ja departemeantta berreba ain doallat kampánjaid oažjun dihte eambbogiid dieđihit Sámedikki jienastuslohkui, ja earenoamážiid nuorra válljeeddjiid ektui.
- Politihkalašovdánemiin ja servodatguorahallamiin lea lunddolaš geahččat báikkálaš ovdáneami jienastuslogus, muhto dat ii berre mielddisbuktit ahte ii vuorut doaibmabijuid guovlluin gos orrot unnit sápmelaččat, dahje guovlluin gos proseanttaid mielde lea unnit oassi jienastuslogus.
- Válgaortnega berre jeavddalaččat árvvoštallat kritihkalaččat vai oaidná jus rievdamat sáhttet oččodit eambbogiid dieđihit iežaset jienastuslohkui.

Gáldut

Broderstad, Ann Ragnhild & Kjetil Sørli (2013): Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting. *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Gulliver, Katrina (2020): The Double Lives Hidden in the Census. Reason, suoidnemánu 2020. Vižón neahttiiddus: <https://reason.com/2020/06/20/the-double-lives-hidden-in-the-census/>

Hansen, Ketil Lennert (2016): Selvopplevd diskriminering av samer i Norge. *Samiske tall forteller 9*. Kautokeino: Samisk høgskole.

ILO-konvenšuvdna. Vižžon neahttiiddus: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/iloconvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o/id451312/>

Josefsen, Eva (2011). Valgordning ved sametingsvalg – en viktig rammebetringelse». I Eva Josefsen og Jo Saglie (red.), *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt Forlag.

Josefsen, Eva (2019): Sametingsvalg i Norge – betydningen av valgsystemets utforming. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 02/2019.

Norges institusjon for menneskerettigheter (2020): *En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge*. Vižžon neahttiiddus: https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/08/StatistikkUrfolk_NO_web_042021.pdf

NOU 18 (2016): Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Pettersen, Torunn (2010): Valgmannstall og valgdeltakelse ved sametingsvalgene 1989–2009. I *Samiske tall forteller 3*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Pettersen, Torunn (2011). Valgmannstall og valgdeltakelse 1989–2009. I Eva Josefsen og Jo Saglie (red.), *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag

Pettersen, Torunn (2017): Hvem skal med? Holdninger til kriteriene for registrering i sametingenes valgmannstall i Norge og Sverige. I Eva Josefsen, Ulf Mörkenstam, Ragnhild Nilsson og Jo Saglie (red.), *Ett folk, ulike valg*. Oslo: Gyldendal

Pettersen, Torunn, og Jo Saglie (2019): Hand i hand? Om *bysamer* som tema i valgprogram ved sametingsvalg i Norge 2009–2017. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* nr. 3, 2019.

Rosling, Hans (2018): *Factfulness*. London: Hodder and Stoughton.

samediggi.no. Sametingets nettsted.

Selle, Per, og Kristin Strømsnes (2012): Samer i parti og valg. I *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Severeide, Paul Inge (2012): Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg? I *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.